

Hans Postens
TENPOSTENS

KRONIKK 20. 6. 1961

Dannelsen av „Kretsen” i hjemmefrontbevegelsen

I.

Et politisk middagsselskap for 20 år siden

Av magister ROLF KLUGE

Den 20. juni 1941 — idag for tyve år siden — møttes en gruppe menn i konsul Hans Halvorsens hjem, Grimelund i Holmenveien på Vinderen. Møtet var arrangert som et middagsselskap, og gjestene ble anmodet om å innfinne seg med noen minutters mellomrum for å vekke mulig oppmerksomhet i den lyse sommerkvelden. Huset lå i så måte gunstig til med flere adkomstveier og på god avstand fra robo-villaene.

Det ble ialt ti stykker i middagen: Høyesterettsjustitiarius Paal Berg, direktør Gunnar Jahn, rektor ved Oslo universitet, Didrik Arup Seip, finansrådmann i Oslo, Paul Hartmann, redaktør i Morgenbladet, Carl Gjerløw, stortingsmann Carl E. Wright, advokat Øystein Thommessen, overrettssakfører Tor Skjønberg og nestformann i Arbeiderpartiet, Einar Gerhardsen. De fleste av disse menn kjente hverandre fra før, hadde samarbeidet om forskjellige motstandsaksjoner overfor de tyske okkuperanter og NS, og holdt hverandre oppmerksomt.

Paal Berg, Gunnar Jahn, Didrik Arup Seip og Paul Hartmann satt alle i fremtredende offentlige stillinger som straks hadde ført dem i kontakt med den nye situasjon som okkupasjonen skapte. De hadde tidligere måttet avvise tyskernes og Quis-

lings aksjoner og tilnærmelser, og de stod etter ett års okkupasjon som representanter for den del av folket som ikke var villig til å inngå politiske kompromisser med tyskerne, og som så den store fare ved Nasjonal Samlings fremstøt.

Hans Halvorsen, møtets vert, fungerte for anledningen som bindeledd mellom denne gruppe og et par andre menn, Tor Skjønberg og Øystein Thommessen, som han hadde arbeidet sammen med når det gjaldt å skaffe penger til motstandsarbeidet. Men det var Tor Skjønberg som var den egentlige initiativtager til møtet. Han var den yngste i kretsen og ukjent for de fleste tilstedeværende, men hadde arbeidet energisk for å få møtet i stand i den hensikt å få en samlet ledelse av arbeidet på hjemmefronten. Øystein Thommessen, som i løpet av det siste halvår hadde foretatt flere reiser til Sverige, dels i forretninger og dels for å samarbeide med den norske legasjon i Stockholm om pengehjelp til motstandsarbeidet, kom til å fungere som formidler mellom kretsen på Grimelund og norske regjeringsmedlemmer i Stockholm.

Videre bør nevnes at Einar Gerhardsen stod i en særstilling på møtet. Han møtte som arbeiderbevegelsens mann. Han var den

eneste som representerte noe mer enn seg selv. Hans tilslutning betydde tilslutning fra den allestedsnær, godt organiserte illegale arbeiderbevegelse.

Det konkrete spørsmål som ble drøftet under middagen på Grimelund, var muligheten for å få sendt en informert mann til London for å orientere regjeringen Nygaardsvold om situasjonen hjemme. Man var enig om at det på denne tid var et sterkt behov for dette. Tyskerne hadde oppgitt invasjonsplassene overfor Storbritannia og i stedet vendt seg mot øst. Det ene øst-europeiske land etter det annet ble tvunget i kne, politisk og militært, og angrepet på Sovjet begynte bare to dager etter møtet. Med tyskernes nye geografiske og militærstrategiske interesser fulgte en ny politisk kurs, også overfor Norge, og det gjaldt å forhindre at London-regjeringen og hjemmefronten skulle hver sin vei i disse politiske strømninger.

Tyskerne hadde satt hele sin propagandamaskin igang for å på splittelse innen det norske folk og mellom folket og den landflyktige regjering, som ble fremstilt som en korrumpert og hensynsløs partiregjering. Nasjonal Samling fulgte opp denne propaganda etter fattig evne, og glemte aldri å minne om regjeringens skyld i at landet lå uforberedt den 9. april. Det var utvilsomt også god grobunn for denne kritikken. Især i borgerlige kretser var bitterheten mot regjeringen stor, og dens stilling i Norge var ikke god.

Det forløpne år hadde også vært rikt på begivenheter innenlands. Ved innsettelsen av de kommissariske statsråder og utskiftningen av Høyesteretts medlemmer med Quisling-menn var statsapparatet og rettsvesenet overtatt fra toppen av og Quislings plan var å skaffe oppslutning om sitt nye styre ved å nedfisiere alle samfunnets organisasjoner og av dem skape et rike til erstatning for Stortinget.

Vinteren og våren 1941 pågikk det

derfor en bitter kamp mellom alle foreninger og organisasjoner på den tyske side og Nasjonal Samling på den annen. Den 15. mai leverte 43 landsomfattende organisasjoner en protest til reichskommissar Terboven mot nazifiseringsforsøkene, og den 18. juni, to dager før middagen på Grimelund, innkalte Terboven representanter for de protesterende organisasjoner til et møte i Stortinget, hvor han holdt en tordentale og midt under møtet lot arrestere seks av de ledende underskrivere av protesten.

Dette betydde slutten på den åpne motstand i Norge mot tyskerne og NS. Fra nå av ble alt motstandsarbeide organisert under jorden. Flere av de tilstedeværende ved middagen på Grimelund hadde virket som rådgivere under organisasjonenes motstand, de hadde sine egne erfaringer når det gjaldt nazistenes overgrep mot rettsvesen, kommuneadministrasjon, de politiske partier, næringslivet, pressen osv., og de innså at den åpne motstandslinje nå var fulgt tilende. Arbeidet for norske nasjonale interesser måtte fortsettes under jorden, og det var nødvendig å orientere kongitutsjonelle norske myndigheter utenlands om denne tilstand.

Tor Skjønberg hadde imidlertid planer som gikk videre enn til en rent informerende kontakt mellom hjemme- og utefront. Han ville etablere et effektivt samarbeide mellom London og en sentral ledelse hjemme, som han mente burde opprettes snarest mulig. Han hadde drøftet dette med rittmester Bjørn Christophersen. De så det slik at manglende tillit til regjeringen avspillet seg i manglende ledelse av motstandsarbeidet. Regjeringen var ikke i en slik stilling at den kunne ordre hjem. Det gjaldt derfor å finne en mann i London, som ville bli nær de gav instruksjoner til hjemmefronten.

Skjønberg mente det var ønskelig å få tre mann til London. De kunne danne et «krigskabinett»,

mens regjeringen som manglet tillit hjemme, burde tre noe i bakgrunnen og forberede gjensidig oppbyggingen. Han fremkastet disse tankene for Hans Halvorsen som visstnok ikke festet seg særlig ved planen om et krigskabinett, men så det som et mål å få i stand kontakt mellom regjeringen og hjemmefronten.

Både Skjønberg og Halvorsen var klar over at en henvendelse til regjeringen ikke kunne komme fra dem alene. De hadde tidlig informert Thommessen om planen, og denne hadde under et besøk i Stockholm i mai-juni (som medlem av Den nordiske patentlovkommissjon hadde han okkupasjons tiltalelse til å reise til Sverige) nevnt for statsråd Frihagen at det var interesse hjemme for å få en mann med i London-regjeringen. Både Frihagen og statsråd J. L. Mowinkel som også oppholdt seg i Stockholm, trodde regjeringen ville gå med på det. Forat henvendelsen til London skulle få et mest mulig representativt grunnlag, var det så at Hans Halvorsen innbød til middagsselskapet.

Han hadde for så vidt et godt utgangspunkt. Han kjente Paal Berg godt fra flere års forretnings-samarbeide og han hadde nære forbindelser med Gunnar Jahn. Seip hadde Halvorsen også truffet ved flere anledninger og Hartmann hadde han arbeidet sammen med i kommunale tillitsverv. For alle disse menn gjaldt det at de hadde ledende offentlige stillinger, de ble regnet som representative for motstanden mot tyskerne og de var derfor selvsikre i en aksjon som denne, hvor personlig bekjentskap av sikkerhetsmessige grunner måtte spille en betydelig rolle.

Skjønberg og Halvorsen innså nødvendigheten av å supplere denne rent borgerlige gruppe med representanter for arbeiderbevegelsen, og det ble overlatt til Skjønberg å søke kontakt med Einar Gerhardsen. Dette ble ordnet gjennom Paul

Hartmann som Skjønberg kjente gjennom forretninger og som kjente Gerhardsen godt nok fra det kommunale arbeide i Oslo og stadig hadde kontakt med ham. Gerhardsen som på denne tid fungerte som Arbeiderpartiets formann, hadde en kamouflasjjobb som leder for en arbeidsgjeng på Kampen, og Skjønberg oppsøkte ham der.

Det var ikke satt opp noen dagsorden for møtet på Grimelund. Etter middagen ble man sittende rundt bordet, og samtalen ble ført inn på de spørsmål Halvorsen og Skjønberg ivret for å drøfte. Skjønberg nevnte behovet for en fastere ledelse av hjemmefronten og i den forbindelse en koordinering med regjeringen i London. Han tok imidlertid ikke opp planen om et «krigskabinett», da han alt av den samtale som var ført, forstod at de menn som hadde autotriet, ikke var rede til å støtte en slik tanke eller ta noen ledelse hjemme på dette tidspunkt. Skjønberg kom derfor til å fremlegge det modererte forslag at man burde sende en mann til London. Ved å gå inn i regjeringen skulle han styrke dennes posisjon hjemme. Men det måtte være en mann som kunne opptre som representant for hjemmefronten og han burde helst tas fra deltagerne på møtet.

Tanken var ny for de fleste, men den vant allmennlig tilslutning. Med den innflytelse som den ennå ikke fast organiserte hjemmefront allerede hadde oppnådd blant nordmenn hjemme og ute, var det klart, mente man, at om det ble sendt en mann over som blant annet kunne opptre i London radio som hjemmefrontens representant, ville det ha den største betydning såvel for regjeringens som hjemmefrontens autoritet.

Man drøftet så hvem som burde få oppdraget. Skjønberg rettet en henvendelse til Gunnar Jahn, men han stilte seg skeptisk til planen.

Fortsatt side 9, spalte 8.

Fortsatt fra 2. side.

Dannelse -

Et vink til Paal Berg førte heller ikke til noe. Mange på møtet var av den oppfatning at de menn som allerede hadde virket som samlende krefter hjemme, ikke kunne unnværes der. Skjønberg på sin side mente at det nå var viktig å arbeide for hjemmefronten utenfra. Han fikk medhold i dette av Paul Hartmann som i sin stilling som finansrådmann i Oslo hadde erfart hvor vanskelig det var å motarbeide nazistenes overgrep der.

Mot slutten av møtet foreslo Skjønberg at man burde sende Hartmann til London. Dette ble godt mottatt. Hartmann selv var heller ikke uvillig til å reise, men ønsket litt tid til å tenke over saken. Det var da allerede enighet om at den mann som ble sendt, skulle inn i regjeringen som konsultativ statsråd, hvis London gikk

Tirsdag morgen 20. juni 1961. Nr. 275 **Aftenposten**

9

med på dette. Arbeiderpartiets representant, Einar Gerhardsen, hadde heller ingen innvendinger mot dette, men understreket at han opptrådte på partiets vegne og at han måtte forelegge saken for dets illegale ledelse.

Grimelund-møtet drøftet også ønskeligheten av å skifte ut London-regjeringens forsvarsminister Birger Ljungberg. På ham falt ansvaret for den manglende minneutleggelse og mangelfulle mobilisering i april dagene 1940, og det hersket stor forargelse i Norge over at han fortsatt ble sittende i regjeringen. Regjeringens prestisje led også sterkt under det.

Før møtet brøt opp, ble det gitt Øistein Thommessen, som kort etter skulle avlegge et nytt besøk i Stockholm, i oppdrag å rette to henstillinger til London-regjeringen: I. Regjeringen burde suppleres med en mann fra den krets som

var samlet på møtet, II. Regjeringen ble anmodet om å ta opp spørsmålet om Ljungbergs fortsatte virke som forsvarsminister til ny overveielse.

Enkeltvis eller spredt i smågrupper forlot mennene møtet, utspillet måtte nå komme fra London.

(Fortsettes imorgen)

ROLF KLUGE.